

Valencià

GUIA MUSEU MONTANEJOS

INTRODUCCIÓ

Montanejos conserva una rica cultura que permet conèixer com s'ha viscut en estes terres: fotografies, testimoniatges i objectes que van conformar la seua manera de viure i d'entendre el món i que documenten tècniques, pràctiques i objectes quotidians que ens parlen d'aquells que els van crear i van utilitzar.

El recorregut per la sala, intenta evocar un passeig per les riberes del riu que creua Montanejos, descobrint a cada pas les petjades de la seua història: les restes arqueològiques de la Cueva Negra, evidencien assentaments d'època Neolítica i de l'Edat del Bronze. D'època ibèrica també s'han trobat indicis a l'entorn del Castell de l'Alqueria, fortalesa que domina la confluència dels rius Montán i Millars des de l'Edat mitjana. I el recorregut del riu que discorre de l'un a l'altre jaciment es troba jalonat d'elements del paisatge cultural que anirem descobrint mentre passegem per la sala.

1. EL CASTELL DE L'ALQUERIA

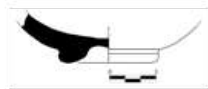
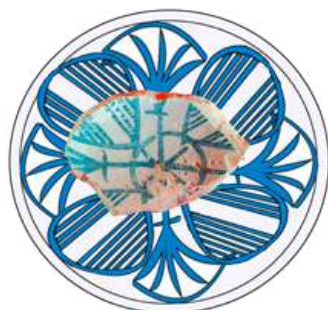
Situat a uns 750 metres, es relaciona amb les dues línies de castells que jalonaven els cursos dels rius Millars i Montán. A més de la funció defensiva, el castell organitzava i controlava als xicotets pobles i alqueries situats al costat de les terres irrigades.

Encara que manquem de referències documentals anteriors al s. XIII, les evidències arqueològiques ens parlen del seu possible origen andalusí. No obstant això, les restes arquitectòniques conservades són principalment d'època baixmedieval cristiana (ss. XIII-XIV).

El castell està format per dos recintes, units per un tram de muralla, que per a salvar el pendent es va construir de manera escalonada:

-Un recinte inferior, a manera d'albacar, que tanca la part més baixa fins al penya-segat, amb el tram de muralla oest jalonada per torres.

-Un recinte superior, més restringit, en el qual es troben les restes conservades més importants: la torre sud, l'aljub i la torre nord.

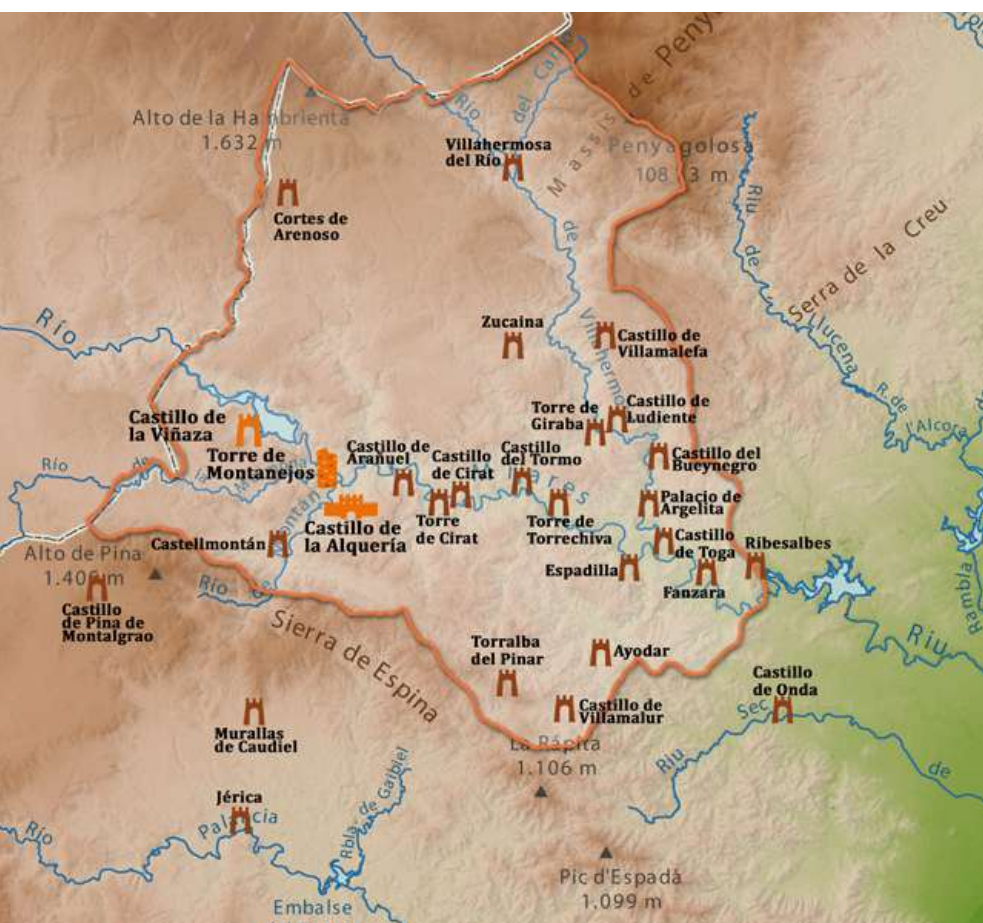
Bol de pisa blava amb decoració d'escuts i palmets radials. Segles XIV-XV.

Gerreta amb decoració en corda seca parcial del s. XI, del Museu Provincial de Jaén. Esta tècnica decorativa es troba també en fragments trobats al castell de La Alqueria.

Recreació virtual de la vista sud-oest del castell de La Alquería, a partir de les restes existents en l'actualitat.

Pla dels castells, torres i forteses de la comarca de l'Alt Millars.

LA MATRIU DE SEGELL

Trobada al castell de La Alqueria, la traducció de la seua epigrafia, respon a un nom propi: Abū Bakr / ibn Jamīs. L'especialista Ana Labarta l'ha estudiada, datant-la en la segona meitat del segle XI. Utilitzada per a segellar, porta gravats en relleu els signes en negatiu. El

resultat és l'empremta deixada per la matriu en positiu.

Realitzada en bronze, està integrada en el llegat que l'arqueòleg Francesc Esteve Gálvez, va donar al Museu de Belles arts de Castelló l'any 2001.

ABŪ BAKR / IBN JAMĪS.

Epigrafia gravada en negatiu sobre bronze

Empremta deixada per la matriu en positiu

Vista de La Alqueria des de la partida de Plarandar..

2. LA ALQUERIA DE MONTANEJOS

Els textos àrabs utilitzen el terme *qarya* per a designar les poblacions rurals, quasi sempre dotades de defenses, que guarden relació de dependència respecte a un centre castral (o urbà).

Sota la falda del castell i a l'empara d'aquest, els habitants d'aquestes terres estaven assentats en les dues *qurà* (Alqueria de Dalt i Alqueria de Baix) que van donar lloc als actuals nuclis de La Alqueria i Montanejos.

Recreació del paisatge històric dels segles XVI i XVII del tram del riu Millars al seu pas per Montanejos, a partir de les fonts documentals. La recreació s'ha realitzat a partir d'una fotografia presa des del Castell de La Alqueria.

3. EL PONT DE SAN JOSÉ

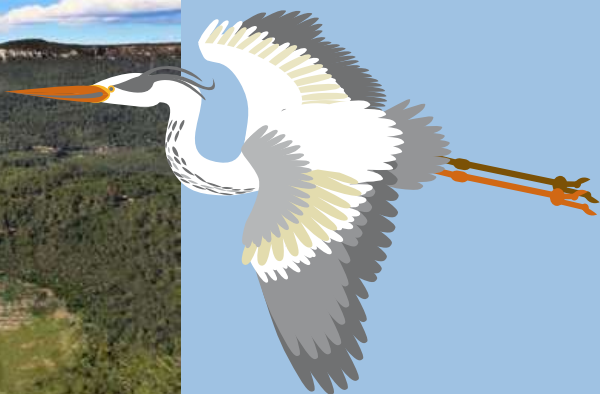
L'aqüeducte i pont de San José data de l'any 1803. Es localitza en el nucli de la població i travessa el riu Montán com a continuació del camí primitiu d'entrada a la localitat. Per davall d'ell circula una séquia que porta l'aigua fins a La Alqueria.

Està construït en maçoneria mitjançant tres grans arcs rebaixats i va ser restaurat l'any 2008.

Imatge del pont de San José amb el riu Montán passant per davall d'un dels seus arcs.

4. ELS CULTIUS HISTÒRICS

LA IMPORTÀNCIA DELS CULTIUS DESTINATS A LA MANUFACTURA TÈXTIL.

A més dels cultius històrics de blat, llegums, vinya, hortalisses, nogues, figueres i ametlers, les riberes del Millars han sigut zones òptimes per als cultius d'estes matèries primeres: lli per a tèxtil; cànem per a cordelleria, espartenyeria, arreu de cavalleries; i moreres per a la cria dels cucs de seda.

El lli es va desenvolupar a Montanejos sobretot en el s. XVI. Gaspar J. Escolano en 1610 ja esmenta que este lli havia superat en fama al de Xàtiva.

La morera també és nomenada per Escolano per la seua importància en l'economia de Montanejos. A la fi del s. XVIII, Cavanilles cita a esta població i a Montán com les de major producció de la comarca.

Vista panoràmica del nucli urbà de Montanejos, des de la carretera de Zucaina.

5. MONTANEJOS

El seu origen s'associa amb el nucli original de La Alqueria i de la fortalesa del mateix nom, en època musulmana. En 1239, el rei Jaume I va atorgar a Pere Ximénez de Vallterra, el senyoriu de Castellmontalt, que incloïa Montán, Montanejos i Arañuel.

En el segle XVI, amb el gran desenvolupament del cultiu del cànem i

el lli, Montanejos es va constituir com un nucli compacte de població. Però el seu creixement es va veure frenat per l'expulsió morisca de 1609, patint el desarrelament quasi les 100 famílies que l'habitaven. Les condicions de nous pobladors (sobretot aragonesos), van quedar reflectides en una Carta de Nova Població signada al març de 1612.

6. LA TORRE DE MONTANEJOS

La torre formava part d'una xarxa amb la finalitat de controlar una extensió de territori. Realitzada en planta circular i alçat cilíndric, comptava amb diverses plantes i una terrassa. L'obertura d'accés estava situada a l'altura del primer pis.

Esta torre pertanyia a La Alqueria de Baix, dependent del Castell de La Alqueria. Més tard, va passar a formar part del palau senyorial dels Comtes de Vallterra.

Il·lustració que recrea els diferents pisos o nivells amb els quals comptaria la torre-talaia de Montanejos.

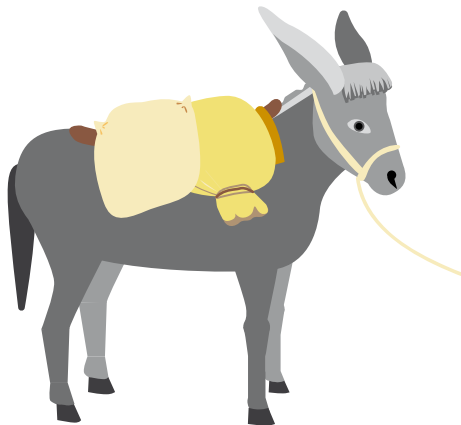
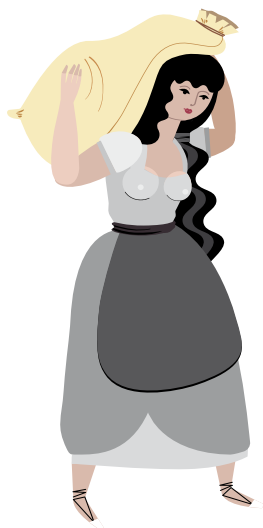

El Machón, al costat de les piscines naturals i el passeig de la Font de "Los Baños".

7. EL MACHÓN

Estructura de pedra situada en el llit del riu Millars, que correspon al tallamar o trencaigües del que un dia va ser pont, del qual només s'ha conservat este element. En ell es poden distingir diverses fases de construcció que denoten la seua antiguitat.

8. EL MOLÍ FARINER

Este molí del s. XIX aprofitava les aigües del riu Millars per a moldre el cereal. Segueix l'esquema de molí de roda horitzontal o rodet, peça matriu realitzada en fusta i formada per àleps, unes culleres que giraven quan eren colpejades per l'aigua de la canal del molí. El rodet movia l'eix que feia girar la mola corredera sobre la sotana.

Fins a 1838, any en què es va reconèixer a Montanejos lliure del senyoriu de Vallterra, els molins eren propietat del senyor feudal i calia pagar-li com a tribut la "màquila": una part del gra molt.

Esquema del funcionament i elements d'un molí hidràulic de rodet.

9. ELS BANYS D'ABŪ ZAYD

EL RIU, ELEMENT PURIFICADOR I CREADOR DE LLEGENDES: LA LLEGENDA DELS BANYS D'ABŪ ZAYD

La llegenda popular conta que en este lloc es va donar promesa de “joventut eterna” per a les dones de l'harem del governador almohade de València Zayd Abū Zayd, mantant-se construir uns banys.

Com a part d'esta llegenda s'associen les restes de la construcció

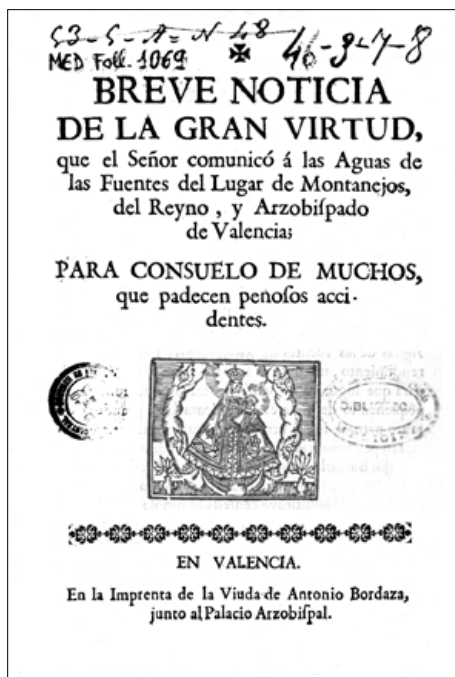
que es troba en la riba dreta del riu, pròxima a la Font dels Banys. Per la ubicació i les séquies que porten l'aigua fins a este edifici, sembla que correspon a les restes d'un molí, encara que les fases dels seus murs podrien fer referència a diferents usos.

Postal antiga amb la imatge dels banys d'Abū Zayd, al costat del riu Millars.
Font: Blog d'Emilio Vera *Caminando hacia las alturas*.

10. FONT DELS BANYS

Libre datat en 1718, que recull una sèrie de notícies amb els noms i cognoms de les persones que asseguren haver sanat gràcies a esta font.

El brollador, amb un cabal aproximat de 6.000 litres per minut, posseïx una temperatura constant de 25 °C. La seua aigua va ser declarada d'utilitat pública per la Reial orde del 13 d'octubre de 1863, però el poder curatiu d'estes aigües ja era conegut amb anterioritat.

En 1718, s'imprimix el llibre titulat: *Breve noticia de la gran virtud que el Señor comunicó a las Aguas de las Fuentes del Lugar de Montanejos, del Reyno y Arzobispado de Valencia: para consuelo de muchos, que padecen penosos accidentes.*

LA CULTURA SOCIAL DE L'AIGUA: MONTANEJOS, VILA TERMAL

El culte a l'aigua ha sigut una constant en la història dels pobles. L'aigua ha condicionat el seu lloc d'assentament i la seua forma de vida, formant part de les seues tradicions i cultura.

La fama de les fonts termals del Millars al seu pas pel terme de Montanejos, és coneguda des de segles arrere. Això ha propiciat la proliferació d'un turisme entorn de la vila termal, per a gaudi de les seues aigües i del seu entorn natural.

11. EL CASTELL DE LA VIÑAZA O D'ARENÓS (PUEBLA DE ARENOSO)

Localitzat a la part alta d'un turó, al costat de l'actual embassament d'Arenós, el lloc ha sigut ocupat des de l'Edat de Bronze, encara que el castell és erigit en època islàmica. El primer document que fa referència al castell és el fur de Terol de 1177, on es delimiten les bogues del seu terme. Jaume I li ho va cedir a Ximén Pérez de Tarassona, juntament amb el títol de baró d'Arenós. La baronia, a més de Puebla de

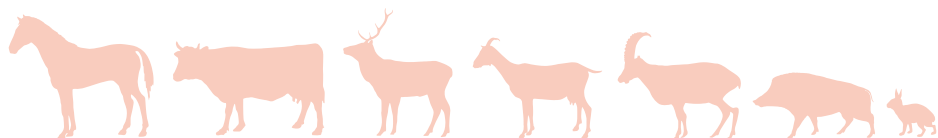
Arenoso, comprenia també Cortes de Arenoso, Campos de Arenoso, Fuente la Reina, Los Calpes i algunes masies de San Agustín.

La fortalesa consta de dos recintes: el recinte superior ocupa el centre de la plataforma rocosa i per davall s'aprecia la muralla del recinte inferior, assentada sobre la vora de la mola.

Restes del Castell de la Viñaza, semicults entre els pins.

12. LA COVA NEGRA DE MONTANEJOS

LA CAVITAT

Situada en el marge dret del riu Millars, a un centenar de metres del llit del riu, s'obri la seua gran boca en el vessant nord-est d'una prolongació que descendeix de El Frontón (996 m).

La boca de la cova té unes dimensions de 22 x 13 m, donant accés a una gran sala amb grans blocs i fort pendent en el seu costat oest. La gran sala té una superfície de 2300 m² i un volum pròxim a 40.000 m³.

CARACTERÍSTIQUES DEL PERÍODE NEOLÍTIC

Amb una climatologia semblant a l'actual, durant este període l'home va deixar de ser depredador (dedicat a la caça, pesca i recol·lecció), per a convertir-se en productor (introducció de l'agricultura i ramaderia). Això va suposar una vertadera revolució de l'economia, que va implicar l'augment dels grups humans i importants canvis en les estructures socials a causa del procés de sedentarisme.

Medi ambient, economia i manera de vida

El Neolític (5500-2500 a. C.), transcorre durant un període temperat i una cosa més humida que l'actual, amb l'alternança de moments més àrids. L'entorn de la Cova Negra seria el d'un bosc de *Quercus* i *Pinus*; però al llarg d'est lapse de temps, el bosc patiria un procés de desforestació per a crear àrees de cultiu i pasturatge.

En l'agricultura neolítica es cultivava sobretot cereals, completada amb l'existència d'una ramaderia. Es van introduir noves plantes cultivades i animals domèstics, com l'ovella, la cabra, el bou o el porc. Els animals silvestres que més apareixen en els registres arqueològics són el conill i el cérvol, indicatiu este últim d'ambients boscosos.

Pla amb la localització de la Cueva Negra.

Il·lustració que recrea el procés de fabricació de la ceràmica neolítica.

12-A. LA CERÀMICA DE LA CUEVA NEGRA

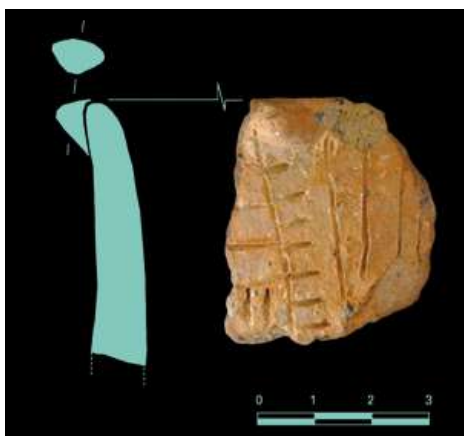
La cronologia del conjunt ceràmic abasta des del VI i el V mil·lenni, fins a mitjan el II mil·lenni abans de la nostra era. També hi ha un xicotet nombre de peces del Bronze Final o fins i tot Ferro Antic.

CERÀMICA NEOLÍTICA

S'observa per al Neolític Antic, el domini de variades tècniques i l'ús de diversos motius decoratius, creant composicions d'una certa complexitat.

La tècnica predominant és la impressió, sent majoritàries les realitzades a espàtula amb bandes verticals paral·leles. Encara que també es decoren amb la pintura o gradina, o mitjançant les unguilacions. És significativa la presència de la tècnica del boquique, característica del Neolític Antic.

Les decoracions incises també es troben ben representades destacant una peça NI.6, decorada amb línies verticals i horitzontals.

Fragment de bol decorat mitjançant línies incises verticals i horitzontals, formant un tema complex.

Fragment decorat amb la tècnica del boquique.

Escudella neolítica amb decoració impresa de dues bandes puntejades sota la vora.

Il·lustració que recrea el procés de molta amb un molí de mà.

12-B. INDÚSTRIA LÍTICA

EL MATERIAL LÍTIC DE LA CUEVA NEGRA

Els útils tallats en pedra apunten una fase d'ocupació del Neolític Antic (5800 a. C.-4400 a. C.).

LÀMINES I LAMINITES:

GANIVETS, GEOMÈTRICS, TREPANTS I ÚTILS DIVERSOS

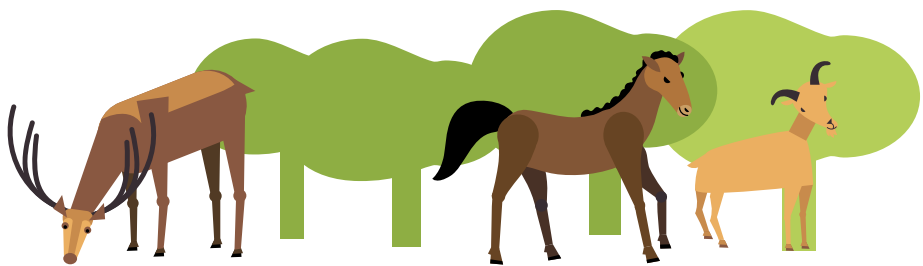
Algunes làmines haurien sigut utilitzades en brut com a ganivets manegats, com mostren les petjades d'ús visibles en els seus talls. Unes altres van ser transformades en trepants, burins o raspadors.

DESTRAIS I AIXES POLIDES

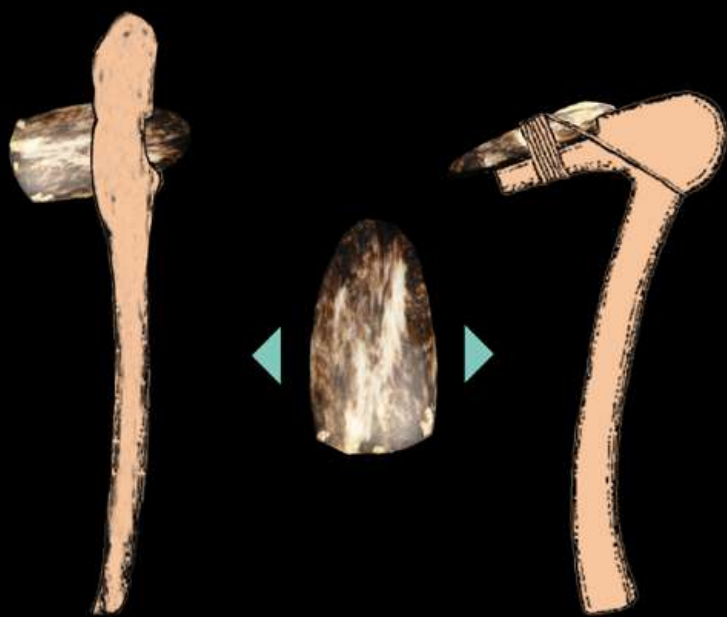
Dos exemplars: una xicoteta aixxa realitzada en sil·limanita importada i una altra de majors dimensions realitzada sobre un cant d'arenisca, roca abundant en la zona.

MATERIAL DE MOLTA

La relativa abundància d'este utilatge en la Cueva Negra indica una producció de subsistència i transformació d'aliments realitzada *in situ*.

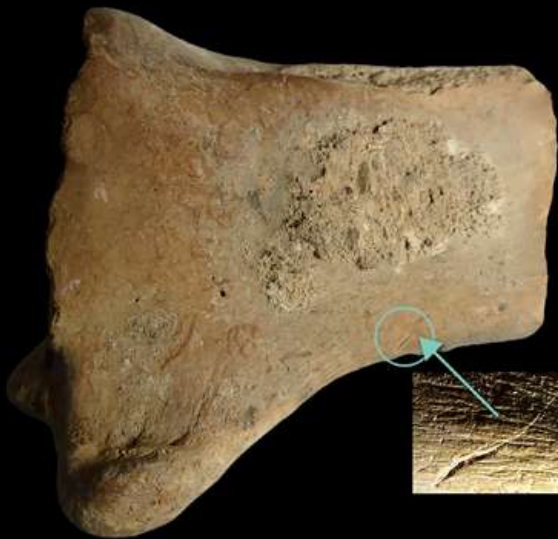
Sega de cereal utilitzant una falç de fusta amb dents de pedra (sílex).

5 cm

0

VILLA PURIFICACIÓN:
Carretera de Tales 48.
12448 Montanejos. Castellón.
www.visitmontanejos.com

GUIA MUSEU

Autors:
Eva María Bravo Hinojo i
David Vizzaino León

Disseny/il·lustració:
Gisela Fernández Navarro
www.giselafernandez.es

Traducció Valencià:
Isidre Sànchez Martínez

**FUNDACIÓ DE TURISME
DE MONTANEJOS:**
Avda. Fuente de Los Baños, 10
12448 Montanejos.
Tel. 964 13 11 53
administracion@visitmontanejos.es
www.visitmontanejos.com

**OFICINA DE TURISME
DE MONTANEJOS:**
Oberta de Dilluns a Diumenge
Tel. 964 131 153
Tel. 638 906 046
montanejos@touristinfo.net

